

ŠTÁTNA ŠKOLSKÁ INŠPEKCIA

úsek inšpekčnej činnosti

Staré grunty 52, 841 04 Bratislava 4

Správa o stave vytvárania podmienok inkluzívneho vzdelávania pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia v základných školách v školskom roku 2012/2013 v SR

Stav a úroveň výchovy a vzdelávania žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia (ďalej SZP) sa sledovali v priebehu komplexných inšpekcií v **86** základných školách (ďalej ZŠ). Z nich v **44** subjektoch sa úloha neplnila – **8** škôl bolo zriadených v oblastiach osídlených prevažne obyvateľstvom marginalizovanej rómskej komunity a navštevovali ich len rómski žiaci a v **36** subjektoch žiakov zo SZP – rómskych žiakov neevidovali. Cílené zisťovanie stavu dodržiavania a zabezpečenia rovného prístupu k rómskym žiakom pri ich začleňovaní do školského prostredia a úrovne výchovy a vzdelávania sa realizovalo v **42** subjektoch, z nich boli **2** súkromné, **5** cirkevných a **35** štátnych. S vyučovacím jazykom slovenským bolo **37** škôl, s vyučovacím jazykom slovenským a maďarským **3** subjekty a s vyučovacím jazykom maďarským **2**.

Údaje o počte žiakov rómskej národnosti dostupné v štatistických materiáloch Ústavu informácií a prognóz školstva postačovali len na predbežnú identifikáciu škôl, v ktorých bolo vysoké zastúpenie rómskych žiakov. Školskí inšpektori získavali ďalšie údaje o žiakoch z informačného dotazníka, ktorý zadávali riaditeľom škôl. Iné dôležité poznatky získavali hospitáciami, realizáciou rozhovorov s pedagogickými zamestnancami, s vychovávateľmi, s rómskymi asistentmi učiteľov alebo vychovávateľov, so žiakmi a pozorovaním.

Kontrolovaných **42** škôl navštevovalo celkovo **11 180** žiakov, z toho bolo **2 181** žiakov rómskych, čo je 19,5 %, ich zastúpenie v niektorých školách dosahovalo až 75 % (tabuľka č. 1). **Diagnostické vyšetrenie** v centrách pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie alebo v centrách špeciálno-pedagogického poradenstva absolvovalo **513** rómskych žiakov, z nich bolo **359** zaradených do skupiny žiakov so zdravotným znevýhodnením (ďalej ZZ) a **154** do skupiny žiakov zo SZP.

Tabuľka č. 1 Prehľad o počte rómskych žiakov v školách

Kraj	Počet				
	ZŠ	Žiaci	Rómski žiaci	z toho žiaci so ZZ	žiaci zo SZP
Bratislavský	2	848	16	0	3
Trnavský	5	947	84	9	9
Trenčiansky	1	53	19	2	18
Nitriansky	5	939	85	28	29
Banskobystrický	14	4 442	910	143	34
Žilinský	3	957	121	14	27
Prešovský	5	1 458	648	87	21
Košický	7	1 544	298	76	13
SR	42	11 180	2 181	359	154

Najviac rómskych žiakov evidovali v školách Banskobystrického (910), Prešovského (648) a Košického kraja (298). V kontrolovaných subjektoch pomáhalo žiakom pri adaptácii do prostredia školy, triedy, pri odbúravaní jazykových problémov a pri akcelerácii školskej úspešnosti **36 asistentov učiteľa** a **1 asistent vychovávateľa**. V Trenčianskom kraji získala jedna škola asistentov učiteľa prostredníctvom zapojenia sa do národného projektu

Vzdelávanie pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunít s cieľom zvýšiť a zlepšiť úroveň výchovy a vzdelávania žiakov so SZP – rómskych žiakov.

Zabezpečenie rovnoprávných podmienok pri výchove a vzdelávaní

Väčšina kontrolovaných subjektov poskytovala rómskym žiakom bezplatne potrebné učebnice, pracovné zošity, učebné pomôcky. Žiaci vo vyšších ročníkoch prvého stupňa mali učebnice takmer všetci zabalené, nepoškodené, na druhom stupni bola už starostlivosť o ne nižšia. Ak niektorému žiakovi chýbal potrebný učebný materiál, učitelia mu ho zabezpečili. Niekde poskytovali žiakom výtvarné a písacie potreby aj z vlastných zdrojov. Žiaci žijúci v osadách si nechávali učebnice a učebné pomôcky v triedach, aby sa predišlo ich zabúdaniu alebo znehodnoteniu v domácom prostredí. V 2 ZŠ s vysokou koncentráciou rómskych žiakov zakúpili niektoré učebnice z prostriedkov získaných realizáciou projektu EÚ – *Inovatívne vzdelávanie ako nástroj pre inklúziu MRK do vyučovacieho procesu a spoločnosti*. Učebnice a učebné texty pre žiakov na vyučovanie cudzích jazykov nezabezpečili v 1 škole.

Výchova a vzdelávanie všetkých žiakov prebiehala v rovnakých a primeraných priestorových podmienkach. Triedy boli priestranné, vybavené klasickým alebo novým školským nábytkom, ojedinele opotrebovaným, zastaraným. Pri výbere miesta na sedenie vyučujúci rómskych žiakov neobmedzovali – väčšinou sedeli spolu, niekde v posledných laviciach, zriedka v prvých laviciach alebo s nerómskym spolužiakom a počas skupinovej práce vytvárali vzájomne zmiešané skupiny, dvojice. Spoločne využívali odborné učebne, telocvične, multifunkčné ihriská a školské dvory, šatne, chodby, hygienické zariadenia, ktoré v školách zväčša zrekonštruovali. V niektorých subjektoch poskytovali rómskym žiakom bezplatne hygienické potreby.

Rómski žiaci využívali spoločné stravovacie priestory školských jedální (ďalej ŠJ). V rámci realizácie projektu bola v 1 škole zriadená miestnosť pre stravovanie rómskych žiakov, ktorá nemala dvere a susedila so ŠJ. Žiaci sa však mohli stravovať v oboch miestnostiach určených na stolovanie. V ďalšom subjekte nemali zriadenú školskú jedáleň, preto rómski žiaci dostávali balíčky pripravované ŠJ pri MŠ, zamestnanci komunitného centra v kultúrnom dome obce ich vydávali žiakom pri odchode zo školy domov. V Banskobystrickom kraji v 1 ZŠ poskytovali žiakom v hmotnej núdzi obedy zdarma a 21 rómskych žiakov dostávalo bezplatne aj desiatu. Niektorí rodičia však neboli ochotní ani minimálnou čiastkou prispievať na stravu pre svoje dieťa. Učitelia často z vlastných prostriedkov uhradili poplatok za stravu žiakom, ktorí boli hladní a pýtali si jedlo v školskej jedálni.

Žiacky samosprávny orgán bol ustanovený v 9 z kontrolovaných subjektov. Predkladané pripomienky a názory rómskych žiakov učitelia a členovia vedenia školy akceptovali. Pozitívnym vzorom angažovania rómskych žiakov do života školskej komunity bola škola v Prešovskom kraji, v ktorej mala žiacka školská rada 22 členov a polovicu z nich tvorili práve rómski žiaci. Proporcionálne zastúpenie rómskych žiakov v rade docielili aj v 2 ZŠ v Košickom a v 2 ZŠ v Banskobystrickom kraji.

Rómski žiaci pracovali v záujmových útvaroch športového, umeleckého a tvorivého charakteru, kde mohli prejaviť svoje pohybové a manuálne zručnosti. Aktívne sa zapájali do prípravy kultúrnych programov organizovaných pre rodičov, širokú verejnosť. Školský klub detí (ďalej ŠKD) navštevovalo z celkového počtu 2 181 len **284** rómskych žiakov, čo predstavuje 13 %. V rámci pobytu v klube mohli žiaci tráviť voľný čas pri zaujímavých činnostiach, využívať prostriedky IKT, pripravovať sa na vyučovanie. Jedna škola na národnostne zmiešanom území vzhľadom na vysoký počet rómskych žiakov a žiakov zo sociálne slabých rodín aplikovala model celodenného výchovného systému. V rámci neho začali v škole pracovať záujmové útvary, ktorých obsahová náplň zohľadňovala

špecifické potreby žiakov z marginalizovaných rómskych komunít. Model celodenného výchovného systému vytváral možnosti eliminovať negatívne vplyvy rodinného a širšieho sociálneho prostredia na rómskeho žiaka.

Za príčiny nízkej návštevnosti ŠKD rómskymi žiakmi označili riaditelia škôl ich nezáujem o takúto formu trávenia voľného času (oddelenia klubu navštevovali len sporadicky, alebo sa v priebehu školského roka z činností odhlasovali), nízku podporu rodičov, neochotu zákonných zástupcov zaplatiť mesačný príspevok na čiastočnú úhradu nákladov spojených s činnosťou klubu, i keď bol nízky. Niektoré spádové školy navštevovali žiaci dochádzajúci zo vzdialených okolitých obcí, osád a do ŠKD neboli zapísaní.

Výchova a vzdelávanie žiakov zo SZP – rómskych žiakov v nultom ročníku

Nultý ročník bol zriadený v 4 subjektoch v troch krajoch SR (tabuľka č. 2). V 1 škole Banskobystrického kraja evidovali v ročníku len 1 rómskeho žiaka, v Prešovskom kraji sa vzdelávalo 21 rómskych žiakov v 2 subjektoch, v Košickom kraji navštevovalo zriadený ročník 13 rómskych žiakov. Riaditelia škôl a pedagógovia so skúsenosťami so zriaďovaním nultých ročníkov potvrdili, že rómski žiaci pochádzajúci z málo stimulujúceho a jazykovo znevýhodneného prostredia sa po jeho absolvovaní úspešne začleňovali do výchovno-vzdelávacieho procesu v 1. ročníku. Jeho prínos videli najmä vo výraznom rozšírení slovnej zásoby žiakov, v nadobúdaní istoty v komunikačnom prejave, v ľahšom začleňovaní sa do kolektívu, v zlepšení grafomotorického prejavu žiakov, v rozvoji schopnosti orientovať sa v priestore a v čase, v získaní zmyslu pre povinnosť, zodpovednosť a samoobslužných činností.

Tabuľka č. 2: Počty žiakov zo SZP, z toho rómskych žiakov v nultom ročníku

Kraj	Počet			
	ZŠ	Nulté ročníky	Žiaci zo SZP	z toho rómski žiaci
Banskobystrický	1	1	8	1
Prešovský	2	2	21	21
Košický	1	1	13	13
Spolu	4	4	42	35

Dôležitosť nultého ročníka vo výchove a vzdelávaní potvrdzuje aj negatívna skúsenosť pedagógov 1 ZŠ, v ktorej zaradili 10 rómskych žiakov do 1. ročníka so súhlasom zákonných zástupcov napriek tomu, že mali odporúčanie poradenského zariadenia na ich zaškolenie v nultom ročníku. V priebehu školského roka 9 žiaci obsah vzdelávania nezvládali a rediagnostickým vyšetrením sa preukázala potreba ich vzdelávania v 1. ročníku podľa učebných osnov špeciálnej školy.

Zo zistení školskej inšpekcie možno konštatovať, že do skupiny žiakov zo SZP sú poradenskými centrami (najmä v Banskobystrickom a v Žilinskom kraji) čoraz častejšie zaradovaní žiaci z majoritnej komunity, ktorí žijú v sociálne nepodnecujúcom prostredí, v rodinách v hmotnej núdzi a rodičia žiakov sú dlhodobo nezamestnaní.

Zistenia z hospitácií

V nultom ročníku bolo vykonaných 13 hospitácií. Nízky počet žiakov v triedach umožňoval učiteľom uplatňovať individuálny prístup, pomáhať jednotlivcom pri samostatnej práci, spätnou väzbou častejšie zisťovať mieru osvojenia a pochopenia preberaného učiva. Výrazným motivačným prvkom podnecujúcim žiakov k aktivite a k výkonu bolo uplatňovanie detských riekaniak, básní, piesní a hier súvisiacich s učebnou témou, ale zároveň zohľadňujúcich určitý výchovný zámer. Väčšina žiakov ochotne plnila zadané úlohy a pri poskytnutí potrebného času ich aj včas dokončila. Komunikačné

zručnosti žiakov boli slabé, neovládali spisovný jazyk, mali nedostatočnú slovnú zásobu, uplatňovali nesprávne gramatické javy, nedokázali tvoriť jednoduché vety, súvisle odpovedať na otázky, rozprávať podľa obrázkov alebo popísať činnosti. Odpovedali jednoslovné kladne alebo záporne, často len s pomocou učiteľa. V dôsledku rozptýlenej pozornosti a hravosti dodržiavanie správnych hygienických návykov rešpektovali len po sústavnom upozornovaní.

Výchova a vzdelávanie žiakov so ZZ

Špeciálne triedy boli zriadené v **11 zo sledovaných** škôl a navštevovalo ich **217** žiakov so ZZ, z nich **194 rómskych žiakov** (tabuľka č. 3). Žiaci mali príslušným zariadením výchovného poradenstva a prevencie zväčša diagnostikovaný ľahký stupeň mentálneho postihnutia. Ich vzdelávanie zabezpečovali pedagógovia, ktorí absolvovali rozširujúce štúdium špeciálnej pedagogiky a odborný konzultačný servis im poskytovali školskí špeciálni pedagógovia, školskí psychológovia, logopédi. V Trnavskom kraji 1 neplnoorganizovaná ZŠ sídliaca v rodinnom dome zriadila 3 triedy, z toho 2 špeciálne, v ktorých sa vzdelávalo 10 žiakov so ZZ, z nich 9 rómskych žiakov. Budova školy mala dva vchody. Bezbariérový vstup bol určený pre žiakov bežnej triedy, druhým sa vstupovalo do priestoru, v ktorom sa nachádzali vzájomne prepojené a priestorovo menšie špeciálne triedy. Žiaci mali k dispozícii vlastné sociálne zariadenie, ktoré vyhovovalo základným hygienickým podmienkam. Usporiadanie tried vyplynulo z priestorového rozloženia školskej budovy. V Žilinskom kraji evidovali v 2 špeciálnych triedach 23 žiakov, z nich 11 rómskych. V 5 školách Banskobystrického kraja zriadili 12 tried pre 111 žiakov so ZZ, z nich bolo 101 rómskych žiakov. Ich zaradenie do špeciálnych tried sa uskutočnilo na základe preukázateľného zdravotného znevýhodnenia. Pri zaradovaní žiakov do špeciálnych tried boli zistené viaceré nedostatky – prijatie bez písomnej žiadosti zákonných zástupcov, nepoučenie zákonných zástupcov o všetkých možnostiach vzdelávania žiaka, nedostatky vo vedení dokumentácie, nedodržanie najvyššieho počtu žiakov v špeciálnej triede zloženej zo žiakov rôznych ročníkov a variantov. V jednom subjekte boli špeciálne triedy zriadené v prerobených skladových priestoroch a vybavené opotrebovaným, zastaraným nábytkom. Ich prostredie pôsobilo málo motivujúco. V Nitrianskom, v Prešovskom a v Košickom kraji vytvorili špeciálne triedy pre rómskych žiakov na základe súhlasu zriaďovateľov. Vzdelávali sa v nich žiaci, ktorí mali poradenským zariadením diagnostikovaný ľahký stupeň mentálneho postihnutia. Príslušná dokumentácia bola prevažne úplná, niekde vedená s formálnymi nedostatkami. V 2 školách nedodrжали v bežnej triede stanovený počet začlenených žiakov so ŠVVP alebo v špeciálnej triede stanovený najvyšší počet žiakov.

Tabuľka č. 3: Počty žiakov so ZZ, z toho rómskych žiakov v špeciálnych triedach

Kraj	Počet	Počet		
	ZŠ	Špeciálne triedy	Žiaci so ZZ	z toho rómski žiaci
Trnavský	1	2	10	9
Nitriansky	1	2	18	18
Banskobystrický	5	12	111	101
Žilinský	2	2	23	11
Prešovský	1	3	27	27
Košický	1	3	28	28
Spolu	11	25	217	194

Riaditelia škôl zriaďovali špeciálne triedy najmä z dôvodu poskytovania primeranej výchovy a vzdelávania žiakom so ZZ v mieste bydliska, v blízkosti ich rovesníkov. Zákonní zástupcovia žiakov považovali vytvorenie takýchto tried za vhodné riešenie zabezpečenia povinnej školskej dochádzky svojich detí a zároveň pozitívne hodnotili vytváranie náležitých podmienok zohľadňujúcich špeciálne vzdelávacie potreby.

Výchova a vzdelávanie **165** rómskych žiakov so ZZ sa realizovali aj ich **začlenením do bežných tried**. Boli to prevažne žiaci s diagnostikovanými vývinovými poruchami učenia a správania, s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia a vzdelávali sa podľa individuálnych výchovno-vzdelávacích plánov alebo podľa učebných plánov pre špeciálne školy. Pozitívom integrovaného vzdelávania bolo rozvíjanie individuality, sebahodnotenia, rozhodovacích procesov a celkovej nezávislosti začlenených žiakov.

Zistenia z hospitácií

V špeciálnych triedach sa **36** hospitácií vykonalo na hodinách slovenského jazyka a literatúry, matematiky a pracovného vyučovania. Učiteľia a niekde aj asistenti učiteľa svojim empatickým prístupom ku všetkým žiakom vytvárali a podporovali pozitívnu atmosféru, v ktorej sa nevyskytli výrazné negatívne prejavy v správaní rómskych žiakov k vyučujúcim, ani medzi žiakmi navzájom. Zväčša zrozumiteľným výkladom nového učiva, uplatňovaním špeciálno-pedagogických postupov, individuálneho prístupu, ktorí žiaci potrebovali vzhľadom na stupeň ich mentálneho postihnutia, zmierňovali edukačné problémy jednotlivcov. Komunikačné zručnosti žiakov boli pomerne slabé. Vo vyšších ročníkoch nedokázali zhodnotiť a samostatne pomenovať pracovnú činnosť, ktorú vykonávali, zhodnotiť prácu spolužiaka. Ich vyjadrovanie bolo úsečné, nezrozumiteľné. Väčšina potrebovala usmernenie a povzbudenie, niektorí reagovali až po nadviazaní očného kontaktu alebo na základe dotyku. Komunikácia medzi učiteľom a žiakmi bola obťažná, skôr prebiehala formou gestikulácie ako slovne, keďže žiaci mali osvojenú minimálnu slovnú zásobu v slovenskom jazyku. Neraz pri poklese záujmu o prácu komunikovali jednotlivci medzi sebou v jazyku rómskom.

Výchova a vzdelávanie žiakov zo SZP – rómskych žiakov vo vyhradených triedach

V **6** z kontrolovaných škôl, v ktorých bol vysoký počet prijatých rómskych žiakov (v niektorých školách **viac ako 75 %**), zriadili so súhlasom zriaďovateľa a s informovaným súhlasom zákonných zástupcov vyhradené triedy pre rómskych žiakov. Ich vytvorenie podmienili najmä dôvody, ktoré podstatne ovplyvňovali organizáciu výchovno-vzdelávacieho procesu – **vysoký počet rómskych žiakov v určitom ročníku, požiadavka zákonných zástupcov vzdelávať dieťa vo vyučovacom jazyku maďarskom**. Vytvárať inkluzívne školské prostredie v podmienkach týchto škôl nebolo možné. Pedagógovia iniciatívne zapojili 1 školu do národného projektu, v ktorom výchova a vzdelávanie rómskych žiakov prebiehali podľa stanovených pravidiel v osobitne vytvorenej triede.

V Banskobystrickom kraji zriadili z dôvodu vysokého počtu rómskych žiakov v 2 školách s vyučovacím jazykom slovenským a maďarským **9 vyhradených tried**. V 2 triedach zriadených na prvom a v 7 triedach na druhom stupni sa vzdelávalo **195** rómskych žiakov. Zákonní zástupcovia požadovali, aby ich deti navštevovali triedy len s vyučovacím jazykom maďarským, námietky voči zriadeniu tried len s rómskymi žiakmi nemali. V oboch školách sa rómski žiaci vzdelávali aj v bežných triedach s vyučovacím jazykom slovenským s ostatnými žiakmi.

V Prešovskom kraji bolo v 4 ZŠ vytvorených **23 vyhradených tried**, v ktorých sa vzdelávalo **361** rómskych žiakov. V jednom zo subjektov boli vytvorené 3 *projektové triedy* v rámci zapojenia sa školy do národného projektu *Vzdelávaním pedagogických zamestnancov k inklúzii marginalizovaných rómskych komunit* s cieľom zlepšiť vzdelanostnú úroveň žiakov rozvíjaním potrebných kompetencií pre úspešnú adaptáciu

na trhu práce. V ďalších 3 školách boli rómski žiaci vzdelávaní začlenením do tried spoločne s ostatnými žiakmi a vo vyhradených triedach, ktoré boli vytvorené so súhlasom zákonných zástupcov (písomne dokladované) a na základe dlhoročných skúseností pedagogických zamestnancov s prácou v triedach s rómskymi žiakmi (monitorovanie dosahovaných výchovno-vzdelávacích výsledkov a skúmanie faktorov prispievajúcich k ich zlepšeniu). V triedach bola rovnaká vybavenosť ako v bežných triedach, vyučovali v nich učitelia, ktorí učili aj v iných triedach. Nachádzali sa v spoločnej budove, ojedinele boli sústredené na jednom poschodí. Rómski žiaci mali prístup do všetkých školských priestorov, v ktorých sa podľa prevádzkových poriadkov realizovalo vzdelávanie (odborné učebne, telocvičňa, učebne IKT, športový areál...). K dispozícii mali školské šatne, hygienické zariadenia. Prestávky trávil žiaci spoločne v areáli školy.

Zistenia z hospitácií

V triedach len s rómskymi žiakmi bolo vykonaných **100 hospitácií** na vybraných vyučovacích hodinách predmetov vzdelávacej oblasti *jazyk a komunikácia, matematika a informatika, človek a príroda*. Učitelia v snahe pomôcť žiakom zvládnuť požiadavky učebných osnov a vzdelávacích štandardov jednotlivých predmetov vytvárali pre nich primerané podmienky prispievajúce k skvalitneniu vzdelávania, k dosiahnutiu lepších výchovno-vzdelávacích výsledkov žiakov. V triedach s nižším počtom žiakov sa učitelia mohli v jednotlivých fázach hodín viac venovať jednotlivcom, častejšie a podľa potreby voliť individuálny prístup, účinnejšie precvičovať a upevňovať učivo, uplatňovať rovnaké učebné a pracovné tempo, zohľadňovať špecifické potreby žiakov, rozvíjať ich zručnosti. Zriadenie vyhradených tried nenarúšalo korektné a tolerantné interpersonálne vzťahy v školách medzi učiteľmi a žiakmi a žiakmi navzájom. Počas vyučovania boli žiaci aktívnejší, zapájali sa do procesu, rešpektovali pokyny vyučujúcich, nebáli sa komunikovať, vysloviť svoj názor, skúsenosť či odpovedať na otázky, boli otvorenejší, smelší. Vo vyhradených triedach pôsobilo 26 pedagogických asistentov učiteľa a 1 asistent vychovávateľa, ktorý poskytoval pomoc žiakom pri činnostiach v ŠKD. Pedagogickí zamestnanci pracovali so žiakmi so záujmom, snažili sa, aby dosahovali primerané výchovno-vzdelávacích výsledky (3 učitelia absolvovali štátnu skúšku z predmetov rómska kultúra a romológia).

Výchova a vzdelávanie rómskych žiakov v bežných triedach

V kontrolovaných školách bolo vzdelávaných 2 181 rómskych žiakov, z nich **1 196** bolo vzdelávaných v bežných triedach, čo predstavuje **55 %**. Riaditelia škôl chápali začlenenie žiakov pochádzajúcich z marginalizovaných rómskych komunít do bežných tried ako formu inkluzívneho vzdelávania. Prvky vytvárania inkluzívneho školského prostredia boli v niektorých subjektoch pozorované, ale celkovo proces jeho budovania prebiehal len vo vnútri škôl bez celospoločenskej podpory. Vyučujúci rešpektovali rôznorodosť špecifických potrieb žiakov s ohľadom na ich individuálny potenciál vo vzdelávaní. V triedach, hlavne na prvom stupni, absentovali asistenti učiteľa, ktorí by rómskym žiakom napomáhali v procese prispôbovania sa novému prostrediu a školským pravidlám. Pribeh vyučovania a učenia sa sledoval na vyučovacích predmetoch vzdelávacích oblastí *jazyk a komunikácia, matematika a informatika, človek a príroda, človek a spoločnosť*. Vykonalo sa celkovo **744** hospitácií, z nich na **prvom stupni 342** a na **druhom stupni 402** hospitácií.

Učitelia vytvárali v triedach vhodné sociálne prostredie a štandardné pracovné podmienky rovnaké pre všetkých žiakov. Počas hospitácií neboli viditeľné žiadne prejavy segregácie, intolerancie, ani nemiestne poznámky či nevhodné spôsoby konania znevažujúce príslušnosť žiakov k rómskemu etniku. Rómski žiaci boli plnoprávnymi členmi triednej učiacej sa komunity. Sedeli rozmiestnení po celej triede, najčastejšie vo dvojiciach alebo sami, zasadacie poriadky rešpektovali fyzické dispozície všetkých žiakov.

Vzhľadom na prevažujúce slabšie vzdelávacie výsledky rómskych žiakov vyučujúci uplatňovali vo väčšej miere individuálny prístup, korigovali nedostatky, pomáhali pri riešení úloh, poskytovali dodatočné vysvetlenie, predĺžený výklad i dostatok času na prípravu odpovede či vyriešenie úlohy. Málo využívali redukciu a náročnosť zadávaných úloh, čo najmä v heterogénnych triedach neumožňovalo rómskym žiakom zažiť pocit úspechu. Zadávanie úloh spojených s praktickými činnosťami, s prácou pri interaktívnej tabuli, s PC, s rôznymi hrovými činnosťami v triede výrazne motivovali žiakov k učeniu sa. Vo vyšších ročníkoch s príchodom puberty záujem žiakov o učenie, napriek stimulácii učiteľov, výrazne klesal. Pri práci s učebnicami a učebnými pomôckami sa rómski žiaci prejavovali rovnako aktívne ako ostatní žiaci. Na vyučovacích hodinách biológie, chémie, fyziky potrebovali detailnejšie slovné inštrukcie, ktorým skôr porozumeli než textovým zadaniam pri experimentálnych pokusoch a pri laboratórnych úlohách. Ich komunikačné zručnosti boli nedostatočné. V nižších ročníkoch sa nedokázali súvisle vyjadrovať v spisovnom jazyku, prevládali jednoslovné odpovede často sprevádzané neverbálnou komunikáciou (*mimika tváre, posunky, kývanie hlavy...*). Vo vyšších ročníkoch niektorí odpovedali zborovo, bez hlásenia sa, smelší odpovedali často gramaticky nesprávne, svoju odpoveď však ochotne korigovali a zopakovali. Väčšina žiakov pracovala pokojne, v tichosti, sledovali výklad, opisovali poznámky, boli pozorní a disciplinovaní. Zapájanie rómskych žiakov do skupinových činností nebolo vždy efektívne. Pomerne lepšie sa im darilo plniť úlohy pri samostatnej a frontálnej práci. Potrebovali dlhší čas na ich riešenie a viacerí mohli požiadať učiteľa o individuálnu pomoc alebo predĺžený výklad. Menej úspešní boli pri riešení najmä slovných úloh na hodinách matematiky pri práci vo dvojiciach a v skupinách. Nedokázali sa presadiť, rovnocenne komunikovať so spolužiakmi. Pomerne viac sebaistoty prejavovali pri práci v skupine zostavenej iba z rómskych žiakov.

Opatrenia na odstránenie zistených nedostatkov

V niektorých kontrolovaných subjektoch boli zistené porušenia všeobecne záväzných právnych a rezortných predpisov, ktoré mohli výraznejšie negatívne ovplyvňovať výchovu a vzdelávanie žiakov zo SZP – rómskych žiakov. Školská inšpekcia podľa závažnosti zistených nedostatkov uplatnila v školách náležité opatrenia na ich odstránenie.

Zistené nedostatky sa týkali:

- výkonu štátnej správy v prvom stupni – vydanie rozhodnutia o oslobodení žiaka s viacnásobným postihnutím, ktorému zdravotný stav neumožňoval účasť na vzdelávaní v škole, od povinnosti dochádzať do školy bez povolenia individuálneho vzdelávania,
- zaraďovania žiakov do nultého ročníka, ktorí nespĺňali stanovené kritériá,
- vedenia dokumentácie žiakov so ŠVVP – absentovali písomná žiadosť zákonných zástupcov, poučenie zákonného zástupcu pred prijatím žiaka do špeciálnej triedy o všetkých možnostiach jeho vzdelávania, výsledky rediagnostických vyšetrení,
- hodnotenia žiaka oslobodeného od dochádzky do školy bez vypracovania písomnej správy o postupe a výsledkoch výchovno-vzdelávacej činnosti so žiakom,
- vypracovania alebo nedostatočného rozpracovania individuálnych výchovno-vzdelávacích programov,
- akceptovania učebných plánov príslušných vzdelávacích programov pri vzdelávaní žiakov so ŠVVP,
- dodržania najvyššieho počtu žiakov v špeciálnej triede,
- dodržania stanoveného počtu žiakov pri delení tried,
- vytvárania primeraných podmienok pre vzdelávanie začlenených žiakov s využitím špecifických foriem a metód práce,
- odbornosti vyučovania.

Iné zistenia

V kontrolovaných školách *Bratislavského kraja* viacerí z rómskych žiakov slabo prospievali, opakovali ročník, vynechali pomerne veľa vyučovacích hodín. Zníženú známku zo správania mali 4 žiaci za priestupky voči školskému poriadku, najmä za neprispôsobivé, arogantné správanie, klamstvá a vytváranie konfliktných situácií. Takmer polovica zákonných zástupcov žiakov sa nezaujímal o učebné výsledky a správanie svojich detí, nezabezpečili ich pravidelnú domácu prípravu do školy, nepriznali ich priestupky voči školskému poriadku a komunikáciu so školou udržiavali len prostredníctvom podávania ústnych sťažností.

V *Trnavskom kraji* z 84 žiakov z marginalizovaných rómskych komunít v 4 školách nepospelo 20, čo je 23,8 %. Problémy s neospravedlnenou účasťou na vyučovaní malo rovnako 20 rómskych žiakov a priestupky boli riešené so zákonnými zástupcami, následne so zriaďovateľmi a s úradom práce, sociálnych vecí a rodiny. Napriek tomu, že v kontrolovaných školách viacerí žiaci mali v dôsledku sociálne nepodnetného prostredia edukačné problémy, neboli diagnosticky vyšetrení v poradenských zariadeniach a neboli zaradení do skupiny žiakov zo SZP. Viacerí rómski žiaci pochádzali z rodín, ktoré žili v obciach a boli včlenené medzi väčšinovú časť obyvateľstva, alebo žili v obydliach lokalizovaných na ich okraji. V 1 ZŠ z celkového počtu 375 žiakov sa k rómskemu etniku prihlásilo len 23 žiakov. Väčšina žiakov pochádzala z marginalizovanej rómskej komunity, komunikovali prevažne v rómskom, prípadne v maďarskom jazyku. Používanie štátneho jazyka robilo problémy najmä žiakom prvého stupňa, preto v týchto triedach asistent učiteľa plnil aj úlohu tlmočníka. Z rozhovorov s pedagogickými zamestnancami vyplynulo, že vo vnútri marginalizovanej rómskej komunity (z centra dediny a z jej okrajovej časti) dochádzalo k čiastočnej segregácii najmä na základe sociálneho aspektu. Riaditelia škôl sa však vyjadrili, že v ich subjektoch sa nevyskytuje diskriminácia ani segregácia rómskych žiakov, všetkým poskytovali prístup ku kvalitnému a komplexnému vzdelávaniu.

Viacere výchovno-vzdelávacie problémy s rómskymi žiakmi riešili aj v *Žilinskom kraji*. V jednej zo škôl bol pozitívnym príkladom rómsky žiak, ktorý vykazoval počas celého štúdia dobré výsledky a prihlásil sa na ďalšie štúdium na hotelovú akadémiu.

Aj v *Banskobystrickom kraji* sa v školách napriek realizácii rôznych preventívnych aktivít a vytváraní podmienok pre aktívnu spoluprácu so zákonnými zástupcami rómskych žiakov vyskytli prípady, ktoré museli riešiť v spolupráci s políciou – bitka a fyzické šikanovanie medzi rómskymi žiakmi (dôvodom boli rozpory medzi rodinami žiakov); sexuálne obťažovanie žiačky špeciálnej triedy rómskym žiakom 5. ročníka, poškodzovanie majetku školy či gravidita 15-ročnej rómskej žiačky. Jedna mestská škola sa pokúšala rodičov rómskych žiakov zapojiť do vedenia krúžkov, ale po roku činnosti rodičia prácu odmietli. Predčasne musela škola ukončiť aj realizáciu rómskeho mentorského projektu Čoko-talenty 2010, lebo rómske mentorky nevedeli preukázať dosiahnuté výsledky s členmi záujmového útvaru a prezentovať sa verejným vystúpením žiakov pred rodičmi. Riaditelia škôl a učitelia konštatovali nezáujem niektorých rodičov rómskych žiakov (najmä detí vyrastajúcich v segregovaných rómskych komunitách) o spoluprácu so školou (krytie záškoláctva, nereagovanie na predvolanie...).

Záver

Kontrolované subjekty plnili v obciach svoju prvoradú funkciu vzdelávacej inštitúcie – zabezpečovali edukáciu, ktorou uspokojovali potreby všetkých žiakov bez ohľadu na ich intelektuálne, sociálne, jazykové a etnické rozdiely a zároveň plnili funkciu kultúrno-športových centier organizovaním mimovyučovacích aktivít. Žiakom poskytovali služby, ktoré by mali vykonávať zdravotníci, sociálni pracovníci, terénni asistenti, aby im zlepšili dostupnosť vzdelávania, jeho kvalitu a výsledky. Pozitívnym zistením bola príkladná práca mnohých učiteľov, ktorí s rómskymi žiakmi vedeli pracovať aj napriek tomu, že nemali

odbornú, metodickú pomoc a niekde aj dostatočné priestorové podmienky (chýbali kabinety, telocvičňa, odborné učebne). Multidisciplinárny tím tvorený školským psychológom, dobrovoľníkom, sociálnym pedagógom a učiteľom ani v jednom kontrolovanom subjekte nepracoval. Školská inšpekcia v sledovaných subjektoch nezistila segregáciu rómskych žiakov pri zaradovaní do tried. Vzdelávaní boli prevažne formou inklúzie (1 196 rómskych žiakov, čo predstavuje 55 %) alebo v súlade s odporúčaniami príslušných poradenských zariadení v nultom ročníku (35 žiakov – 1,6 %), integráciou v bežných triedach s intaktnými deťmi (165 žiakov – 7,5 %), v špeciálnych triedach (194 žiakov – 8,8 %) v záujme ich osobného rozvoja. Vo vyhradených triedach sa vzdelávalo 556 rómskych žiakov – 25,5 %, z ktorých väčšina pochádzala z marginalizovanej rómskej komunity. Ich vzdelávanie prebiehalo s informovaným súhlasom zákonných zástupcov, zriaďovateľov. V zabezpečovaní rovnoprávných podmienok pri výchove a vzdelávaní rómskych žiakov neboli zistené nedostatky. Niektoré školy zavádzali systém celodennej cieľenej vzdelávacej pomoci žiakom v priaznivom vzdelávacom prostredí. Pre žiakov z rodín v hmotnej núdzi bola poskytovaná dotácia na základné učebné pomôcky, prípadne ich dvakrát ročne dostávali bezplatne. Vzdelávali sa v rovnakých interných aj externých priestorových podmienkach ako intaktní žiaci, využívali tie isté hygienické zariadenia a stravovali sa v spoločných školských jedálňach. Túto možnosť využívala väčšina rómskych žiakov, pričom žiaci z rodín v hmotnej núdzi dostávali príspevok aj na stravu. Subjekty vytvárali vhodné podmienky pre mimoškolskú činnosť a zapájanie sa do mimovyučovacích aktivít rovnako pre všetkých žiakov školy. Rómski žiaci sa zapájali prevažne do aktivít a krúžkov zameraných na šport, výtvarnú výchovu, spev, tanec a dosahovali aj úspechy v školských i okresných súťažiach. Nízky záujem prejavovali o predmetové súťaže súvisiace so vzdelávacími aktivitami.

Vo výchovno-vzdelávacom procese učitelia prihliadali na kultúrnu identitu, jazykové zručnosti, špeciálne potreby a iné individuálne danosti rómskych žiakov. Vytvorené edukačné prostredie na školách poskytovalo všetkým žiakom dostatok podnetov na rozvoj osobnosti v sociálnej a kognitívnej oblasti. Rómski žiaci mali zabezpečený prístup ku kvalitnému vzdelaniu, napriek tomu dosahovali porovnateľne nižší pokrok vo vzdelávaní ako ich majoritní rovesníci. Odstrániť prekážky vzdelávania znevýhodnených žiakov zo SZP – rómskych žiakov a vytvárať kvalitné inkluzívne edukačné prostredie bez celospoločenskej podpory a posilnenia právnych predpisov, bez ďalšieho vzdelávania a prípravy pedagogických zamestnancov, bez vypracovania metodických materiálov presahuje v súčasnosti personálne, materiálno-technické, priestorové, ekonomické podmienky a možnosti viacerých škôl.

Výrazne pozitívne zistenia

- tolerantný prístup učiteľov k žiakom
- zapojenie škôl do projektov zameraných na zvyšovanie vzdelanosti a odstraňovanie segregácie žiakov z rómskych komunít
- vytváranie podmienok na sebarealizáciu žiakov v čase mimo vyučovania

Oblasti vyžadujúce zlepšenie

- zriaďovanie nultých ročníkov v záujme predchádzania neúspešnosti žiakov v 1. ročníku
- zriaďovanie špecializovaných tried pre žiakov, ktorí z výchovno-vzdelávacieho hľadiska potrebujú kompenzačný alebo rozvojový program
- eliminovanie možnosti zriaďovania vyhradených tried
- diferencovanie úloh a činností vo vzťahu k schopnostiam a k vzdelávacím potrebám jednotlivcov
- minimalizovanie jazykovej bariéry na národnostne zmiešanom území

- zapájanie žiakov do činností ŠKD s cieľom zlepšovať ich systematickú domácu prípravu
- zefektívnenie prijímania systémových opatrení na zlepšenie dochádzky a prospechu žiakov
- vedenie žiakov k dodržiavaniu celoživotných zásad a pravidiel, posilňovanie prosociálnosť a komunikačné zručnosti v správaní, usmerňovanie k zodpovednosti aj prostredníctvom členstva v žiackej školskej rade
- podporovanie iniciatívnych návrhov zákonných zástupcov žiakov, ich zaangažovanie do aktivít školy

Odporúčania a podnety

Riaditeľom základných škôl

- zriaďovať nulté ročníky, špecializované triedy
- zintenzívniť spoluprácu s poradenskými zariadeniami pri uplatňovaní individuálnej integrácie žiakov
- vytvárať predpoklady inkluzívneho vzdelávacieho školského prostredia posilnením kooperácie medzi školou a rodičmi, školou a inými výchovno-vzdelávacími organizáciami
- uplatňovať vo vzdelávacom procese špecifické metódy a formy práce
- zabezpečiť včasnú identifikáciu žiakov so slabými vzdelávacími výsledkami, monitorovať ich vzdelávanie
- realizovať systémové opatrenia na zníženie miery predčasného ukončenia školskej dochádzky žiakov

Zriaďovateľom

- navýšiť počet asistentov učiteľa, asistentov vychovávateľa v školách s vyšším počtom rómskych žiakov

Metodicko-pedagogickému centru

- pripravovať pedagogických zamestnancov na realizovanie koncepcie vytvárania inkluzívneho vzdelávacieho školského prostredia

MŠVVaŠ SR

- vypracovať model školskej inklúzie pre cieľové skupiny a vytvoriť všeobecný model inkluzívnej školy